

Philosophia e philosophos

J.J. Ipsen

Philosophia e philosophos

traducite in interlingua per H.P. Frodelund, Danmark.

Illustration: Gianni Crestani, Pixabay

Transcription e composition: Thomas Breinstrup.

Publicate: februario 2021

© 2021 Union Mundial pro Interlingua

Tote derechos reservate. Iste texto es facite disponibile pro uso non-commercial solamente. Tote formas de re-venta o re-distribution electronic o imprimite es prohibite sin permission in scripto. Nulle parte de iste publication pote assi esser reproducite, copiate, conservate in un systema de cercar o transmittite in ulle forma o per ulle methodo: graphic, electronic, mechanic, photographic, registrate sur disco o cassetta, transferite a bases de datos o in altere maniera sin permission in scripto. Es permittite citar in recensioni con indication del fonte.

Bibliotheca electronic **in interlingua**

www.interlingua.com

Le Bibliotheca electronic in interlingua es un collection de eLibros, redigite e publicate per le Union Mundial pro Interlingua (UMI), www.interlingua.com

Introduction

Jean Jacques Ipsen (1857-1936) esseva giornalista e autor anarchista danese. De 1883-1884 a 1889 ille esseva giornalista al jornal “Social-Demokraten” e 1886-1887 membro del consilio executive del partito. In le 1890s ille viveva in Paris, e post le cambio del seculo ille deveniva un del plus diligente luctatores pro anarchismo in Danmark, criticante le Partito Socialdemocrate. Le libro “Filosofi og Filosofer” apparea originalmente al casa editorial Woels Forlag in Copenhagen in 1923.

“Attacha un stella a tu carro”

EMERSON

3

Traduction in interlingua per H.P. Frodelund (1912-1996), redactor del revista in interlingua Currero 1966-1984, membro del consilio del Union Danese pro Interlingua 1963-1992, autor e traductor de plure obras in interlingua

Prefacio

Iste libro es in un certe modo immodeste proque illo tracta un thema multo comprehensive in relativamente pauc paginas. Ma io me consola per le pensata que hic es dicite tanto de philosophia como in alcun libro voluminose, i.a. proque io non me servi del jargon philosophic que occupa tante spatium e sovente face le philosophos illegibile.

In un prefacio dice le philosopho francese *Montaigne*: “Io es ipse le materia de mi libro”. Le mesme idea *Nietzsche* exprimeva assi: “On percipe, toto considerate, solmente se ipse”. Si io me imagina haber materia in me pro un libro super philosophia, il es justemente modeste de me que io lo ha facite tanto parve. Multe homines, anque philosophos, se extendende como si lor ego suffrerea de hydropisia; iste vitio io, al minus, non ha. Mi libro super philosophia es scribite pro procurar a mi pensatas le parve spatium a que illos es qualificate, non pro judicar e dar ration a un conception philosophic o a un altere. Qui ha ration durante un incendio? Le foco o le aqua? Illos ha ambe duo ration.

Le autor

Philosophia es le effortios del homines pro trovar le senso in se ipse e le intention de se ipse. Le prime passo a devenir philosopho es dunque que on examina se ipse. Linguisticamente le parola significa amor a saper. Philosophia ha essite nominate saper de saper, scientia del scientias, pensatas de pensar, e simile. Ex le pensatas del philosophos se ha in le curso del tempore formate koekken-moeddings¹ e tumulos in le quales le major parte es humus e instrumentos de flint. Ab *Heraclito*, decedite circa 480 a.C., usque a *Hegel*, decedite 1831, le philosophia non ha apportate multe novitates, ma un multitudine de philosophos. Illes ha dicite cosas prudente e belle; illes ha petite auxilio de geologos e astronomos, theologos e poetas; ma le enigma del vita resta non solvite. Forsan nos ha approachate le solution, si vero il es le intention del vita que illo debe esser scrutabile; ma le questiones ponite per le philosophia es le mesme nunc como ante:

5

Como nasceva le vita? Ha illo, del toto, un comenciamento? Ha le vita un scopo o un fin? Que es le vita, que es io ipse? Intra iste quadros il abunda in altere questiones: de materia e spirito, spatio e tempore, causa e effecto, ben e mal, e multe alteres. Le responsas generalmente concurre in tres gruppos principal: le mundo es materia sin spirito (le materialismo), le mundo es spirito sin materia (spiritualismo), le

¹ Depositorio de cocina

mundo es un unitate de materia e spirito (le philosophia plus moderne).

Ma quando le philosophos da responsas, il es sempre responsas basate super un dogma. Uno parti de se ipse como un facto certe, un altere de alique externe, ma in le qual ille include se ipse, e assi ille in effecto anque comencia con le dogma: Io ipse. On pote in nulle caso evader se ipse. Si un philosopho stabli le fundamento: il ha un deo (o plure deos), e un altere: il ha nulle deo, le un puncto de partir es como le altere: un ego e su explication de se ipse.

Multe ante nostre era philosophos chinese, indian, persic, egyptian, e grec ha tractate le questiones que ancora occupa nos e que pote esser concentrate in isto: ha il un senso del vita? Lo que ha resultate in: si, il ha un senso, o in: no, il ha nulle senso. E un vice establite isto: si il ha o il non ha un senso del vita, le uno pote demonstrar le senso tanto facilmente como le altere pote demonstrar le non-senso. Un vice fixate le puncto de partir, le resto seque como un pur evidentia, e on ha allora un systema philosophic. Anque le tertie puncto de vista: dubitar de toto, le scepticismo, es un dogma. Omne philosophia es fide in se ipse. Le individual es le ver.

Si es establite un contrasto inter le individual e le real, inter le subjective e le objective, isto es debite al facto que le pensar debe haber su objecto. Sin objecto le pensar non

pote exister; dunque debe exister alique extra le pensar. Si non celle philosophos ha ration qui assere que toto es spirito, e que le pensar per consequente pote exister sin objecto. Lo que il ha realmente nos sape in ambe casos solmente per perception; e omne sensos, cinque o cento “portas al comprehension”, pote esser reconducite a un senso: le pensar. Nos vide, audi, senti per le pensar. Un color, un sono, un dolor es pensatas que es alique in se ipse, o que debe esser explicate per isto que illos ha lor objecto extra se. Solmente per virtute del pensar le mundo es objective. Le pensate e le objecto del pensate deveni pro nos le mesme; le cosas es proque illos es percipite per nostre conscientia como essente. Si omne conscientia dispareva, le mundo disparerea. Illo es unimaginabile como materia sol; nam le materia existe solmente per isto que illo es percipite in le conscientia o in su proprie conscientia. Ni illo es imaginabile como pensar sol; nam un pensata sin objecto pare impossibile.

7

Le question natural an nos pote contar super nostre perception es superflue in tanto que nos ha nihil altere super que nos pote contar. Omne philosophos conta super lor pensar. Mesmo le dubitatores lo face; nam le dubita es le pensar del dubitator. Le mundo es como illo es percipite. Ma il es possibile que illo es percipite differentemente, e que illo pote esser percipite alteremente que homines lo face; in tal caso illo non differe de illo que homines percipe ma illo

es plus que illes percipe. Nos non es le sol esseres pensante del vita, probabilemente le plus disveloppate in pensar; nos mesmo non sape an nos es le plus disveloppate in iste mundo. Ma nemo pote pensar alique non existente; le pensar non pote crear, pensar e esser es sempre un unitate. Phantasia es un forma de pensar, e si un homine labora de phantasia, ille non pote de se ipse adder un sol cosa que non existeva previemente; le combination del phantasias pote esser confuse, ma illos es de parte a parte partes de lo que existe. Per consequente nos non pote fornir esserea imaginari de altere qualitates que le qualitates cognoscite per nos ipse, le imagine de un deo deveni assi de parte a parte hominal e cognoscite per nos, nos non pote adder un sol tracto que non es hominal e cognoscite. Un deo deberea pro non devenir un homine esser sin lo que nos nomina qualitates.

Nos percipe toto in dimensiones. Le philosophia sole establir tres; si on prende le puncto sin dimensiones e lo move, se produce un linea; si le linea es movite, se produce un plano; si le plano es movite, se produce un corpore; e nos ha le tres dimensiones in le quales le pensar percipe omnes cosas: longitude, latitude, altitude, le spatium tridimensional. Ma iste establimento es tanto arbitrari como le establimento del cinque sensos traditional; le quadros intra le quales le cosas es pensate non es definitivemente fixate, e nos essaya hic le establimento:

Le puncto sin dimensiones (mathematica)

Quando le puncto es movite, se face:

1. Le tempore (= movimento)
2. Le linea (= longitude); quando le linea es movite:
3. Le plano (= latitude); quando le plano es movite:
4. Le cosa; quando le cosa es movite:
5. Le spatium (= movimento); quando le spatium es movite:
6. Le infinitate; si le tempore es movite:
7. Le eternitate.

Le deo sin dimensiones (theologia)

9 Le pensar parti ab le dogma mathematic de un puncto, se move intra septe dimensiones deducite de isto, e fini in le dogma theologic de un deo tanto inconcibibile como un puncto sin dimensiones. In altere parolas, le scientia non pote establir un comprensibile puncto de partita, le fide non es un comprensibile puncto final, e nos non pote pensar un pensata que non se move intra le quadros intermediari. Le cosas es inconcibibile sin extension in tempore e spatium, extension es inconcibibile sin infinitate e eternitate. Si le pensar non vole arrestar se hic, illo debe pensar un deo, e le limite del possibile es attingite a ambe lateres, le inconcibibile micro e le inconcibibile macro.

Le pensar es un forma de movimento, como le luce. *Einstein* attribue al luce massa e peso; verisimilmente item le pensar ha massa e peso, debe esser mesurable e ponderabile. Le pensar es nostre contacto con le mundo circum nos, ma illo es ipse un parte del mundo, e le mundo dunque pensa se ipse. Nos non sape que es un pensata in se e per se, como nos anque non sape que es le objecto del pensar in se e per se (das Ding an sich). *Voltaire* diceva: “Como il es estranie, nos non sape como le terra produce un folio de herba, como un femina genera un infante, ma nos crede saper como nos genera un pensata”. Al mysterio del vita pertine dunque le pensar. Nos sape solmente alique de su modo de manifestar se, nihil de su essentia. Sed nos sape que pensatas pote transmitter se “sin filo”, sin communication per parolas (telepathia), e que pensatas es communicative, lo que se sovente manifesta in reuniones public e in exemplos historic, como quando le franceses in 1870 critica: “à Berlin”, e le germanos in 1914: “nach Paris”. Ma a detra le constation del phenomenos del pensar nos non ha pervenite. Hic se sape solmente que quando nos p.ex. memora, nos pensa in tempore e spatio, quando nos divina, nos anticipa in tempore e spatio. Le examines facite per le scientias special, assi le examines del anatomistas re le presumite devenir del pensar in le cerebro, les del mathematicos re le similitude inter tempore e spatio, cambia nihil in le

facto que le sol cosa que nos sape re le mundo es lo que nos pensa de illo, e que nostre pensar ha limites ultra le quales illo non pote passar, ma intra le quales illo pote ir ubique. E vista que le pensar se move in dimensiones situate inter le infinite micro e le infinite macro, su dominio es in effecto immense como le mundo ipse.

Un particularitate in nostre pensar es que toto es pensate per su contrasto. Nos pote imaginar nos esser solmente per imaginar nos non-esser. Alique es conditionate per nihil, comenciamento es pensate solmente per cessation, infinite per finitate, le micro implica le macro, calor frigor, ben mal, placer displacer, dextre – sinistre, toto implica aliquo altere per le qual illo deveni pensar. Un color non es pensabile sin un altere o plure colores; nam si il habeva solmente un color, allora color del toto non esserea. Un tono implica un sequentia de tonos, como un pensata implica un serie de pensatas. Le numero un non es possibile sin duo o plures, ma un, duo, e plus es idem, omne numeros es pluralitates de un, como colores es un multiplication de color, tonos de sono, como mal es un grado de bon, frigor de calor, macro de micro. Qual grandor ha un casa si grandor es concipite differentemente e in un infinite de diverse distantias? On ha un metrage; ma qual grandor ha un metro? Illo es mesurate equal a un dece-milliones e parte de un quarte meridiano terrestre, sed le terra? Toto es relative, omne pensata es

mesurate per un altere pensata. Iste dualitate in le pensar non pote haber un objecto dual. Le contrastos se uni in le mesme cosa (*Heraclito*). Le pensar de esser e non-esser debe haber un sol e mesme objecto; le dualitate es solmente le mechanica del pensar. A illo nihil pare un realitate tanto bon como alike, finalitate tanto ben como infinitate, le inconcipibile existe per virtute del conceptibile. Le pensar non pote disunir le contrastos. Deo es proque Deo pote esser pensate non essente; e Deo non es, nam ille pote esser pensate essente.

Al mechanica del pensar pertine de plus que nos pensa toto como causa e effecto. Un pulsata pone un cosa in movimento, ma le pulsata anque habeva un causa, e le movimento ha de novo un effecto. Un causa pote nunquam revenir, ni un effecto. E in un effecto non pote esser plus que il habeva in su causa (*Descartes*); nam si il habeva plus, il esserea create alike nove, ma nihil es create ultra le un vice create. Causa e effecto es le mesme in repetition. O como *Heraclito* diceva: *Toto flue (panta rhei)*. Causa e effecto es nostre conception de que toto se move in tempore e spatio. Nos non pote conciper alike como static, nos cognosce le mundo solmente per iste currente eterne que es concipite como un serie de causas e effectos in le qual il sempre ha le mesme. Ha il loco pro voler intra iste causalitate, o es toto regulate? O es toto casual? E particularmente, ha il loco pro

le arbitrio del homines? Le philosophos sole disponer le question assi: Non vole un definite causa in le mesme circumstantias sempre producer le mesme effecto definite? Poterea a alcun tempore occurrer alicue altere que justemente lo que occorreva?

Le deterministas, illes qui se imagina toto predeterminate, responde que no. Le indeterministas admitte le arbitrio. Ma causa e effecto es, como sensationes dimensional de tempore e spatio, un forma de nostre pensar; le question debe dunque esser transformate in: Es nostre pensar predeterminate? E a isto on pote responder implica libertate, non coaction, le libertate del pensar es limitate solmente per le quadros intra le quales le pensar se move. Si le pensar esseva sub coaction determinista, illo del toto non esserea pensar. Le voluntate human es ipse un parte del pensar e dunque debe esser libere. Toto isto a parte del facto que on non pote demonstrar causalitate in le region del vita mental. Le determinismo, le fide in le predestination, es un religion e se ha confessate como tal in le ecclesia calvinista. Ma nostre voluntate es solmente causal per su proprie limitate. Le vita es voluntate de viver, e ubi il ha voluntate, le voluntate es causa e effecto sin predestination e causalitate.

13

Un causa naturalmente non pote al fin haber duo o plus effectos, nam proque un causa nunquam reveni, illo nunquam habera plus que le un effecto un vice constatate. Ma que

alique altere poterea haber occurrite o facite se connectite con isto que le pensata sempre es pensate per su contrasto; que iste particular occorreva, que nos faceva iste particular pote esser pensate solmente per isto que alique altere poterea haber occurrite o esser facite. Que alique es predeterminate es solmente pensabile per isto que alique depende de voluntate.

Finalmente causa e effecto es elementos in le complexo del currente, e in isto voluntate es pensabile, nam le voluntate non pote rumper le complexo in alcun puncto post que le complexo justemente es le quadros intra le quales le pensar e per isto le voluntate se move. On sole dicer: libere voluntate (arbitrio), ma isto es un expression non philosophic; il suffice dicer voluntate, nam voluntate implica libertate, alteremente illo non es voluntate, ma depende de coaction.

Alcun philosophos parti del dogma de causa e effecto e conclude: ergo il non ha loco pro le arbitrio; ma on pote tanto ben partir del dogma de complexo e concluder: ergo il ha loco pro le arbitrio. Le ultimo mentionate ha de plus le grande probabilitate que es in isto que le voluntate jam es concipite per le pensar como alique pro que il debe esser loco; le pensar implica voluntate; como voluntate implica libertate.

Naturalmente le voluntate es limitate, como omne for-

mas de pensar lo es; illo ha su dominio, ma intra isto illo es libere. Si le conditiones de un acto es presente, nos pote voler lo; si le conditiones de optar inter plure actos es presente, nos pote optar. Que cosa voluntate al fin del contos es, nos como dicte ignora; illo appare como un specie de fortia de imagination, ma nos anque ignora que cosa es fortia. Secundo *Einstein* fortia e materia es le mesme, dunque e le mesme inexplicabile, quasi como tempore e spatio es le mesme.

Que nos nos imagina toto occurrente como energia discargate in materia, como fortia e materia, es anque sensationes dimensional, aliquanto simile a isto que nos nomina connexion in tempore e spatio causa e effecto. Le philosophos parla de leges del natura e dice p.ex. que *Newton* ha discoperite le lege del gravitate, le lege del fortia que tene insimul le cosas; ma fortia non es un lege del natura, nos cognosce del toto non leges del natura, ma solmente quadros intra le quales le pensar concipe le natura e per isto se ipse como pertinente a illo. Le si-nominate lege del gravitate es un expression de un del manieras in que nos percipe, e nos deberea dunque dicer que le pensar es submittite al lege del gravitation, lo que anque es in tanto que gravitate es un proprietate del cosas, alique que nos trova ubique, e gravitate dunque debe esser trovabile anque in le pensar. Ma on non pote parlar de leges del pensar; nam del pensar on sape

solmente que illo es sensationes dimensional. An le pensar pensa se ipse, o le materia pensa se ipse, nos non lo sape. Ma sia le pensar es alicque corporal sia incorporeal, sia material sia immaterial, illo pote exister solmente proque illo ha un objecto, que pote esser illo ipse, o alicque altere o ambe duo cosas insimul. Omne philosophia parti de isto: al principio esseva le pensar.

Que es le resultatos del pensar? Le responsa es primo que le resultatos es lo que le pensar constata de se ipse e per isto de su objecto, le esser, le mundo. Secundo, que nostre pensar constata coherentia. Toto occurre in coherentia, e toto es per virtute de conscientia. Viste que le conscientia face parte del coherentia, il debe exister un coherente conscientia, un conscientia universal del qual omne conscientias individual face parte.

Inter le duo punctos de vista philosophic: Nos sape nihil, e: Nos sape multo, il ha loco pro un tertie opinion: Le vita es mystica, enigmas que on pote probar solver.

Nos parti del ego, ma le ego es alicque sempre variante, illo es nunquam in se ipse, sempre in le coherentia. Le vita non es individuos, ma le vita es in omne individual. Vita es in su multiplicitate un sol grande genere, per consequente il ha solidaritate in omne vita. E le summa de vita debe constantemente esser le mesme, sia illo es materia o fortia o ambe duo; nam solmente le un vice essente es; le theologos

e multe philosophos dice: le un vice create. Alique nove non pote esser create, nam illo deberea esser create ex nihil. De ubi le essente ha venite, le pensar non lo sape. Illo pote poner un nove problema per dicer: Illo ha venite de un creator; ma le question “de ubi” es alora solmente removite. Toto es, o toto ha essite create. Heri es equal a hodie e a deman. Nihil del essente o create cessa. Heri es ancora hic e deman es jam hic. Le essente es le veniente.

Morte non existe; ma morte es le elemento necessari del pensar pro poter pensar vita, nihil conditiona le pensar de aliquo. Le nihil real, le nirvana del philosophos indian, es un impossibilitate; “annihilation” e “un altere mundo” es parolas non philosophic que on trova in multe philosophos. Si le vita poteva cessar, illo non esserea vita. “Le folio que putresce in le ventos humide ha ancora fortia; como illo sinon poterea putrescer?” (*Carlyle*). Lo que in language familiar es nominate nascentia non es ulle neocreation; nam nihil se perde. Le chimista *Lavoisier* ha dicite que nascentia es addition de un corpore simple, morte es remotion de un corpore simple. Isto es un circumlocution moderne del doctrina de *Heraclito*: Toto es currente (panta rhei). Si nos nos imagina tote le essente concentrate intra un circulo, o le mundo in forma de un globo, il es impossibile pensar que lo que es intra iste quadro pote venir extra illo, nam intra es toto, extra es nihil. Quecunque esa le partes constituyente del

homine, anima o corpore, illos nunquam pote cessar esser in le un vice create.

Ni le Essente pote devenir alique altere; nam non plus que alique pote devenir nihil, non plus alique pote devenir alique altere. Lo que occurre es movimientos in tempore e spatio. Ma como movimento nasce, e que cosa illo es, nos non lo sape. Es inexplicabile que cosa il es que pone in movimento le corde del feto e postea lo mantene in movimento durante le vita subsecente. Le relation hic e alterubi es inexplicabile; nostre pensar solmente insiste super isto que materia non pote devenir non-materia, spirito non devenir non-spirito. Conscientia nunquam pote transformar se in un non-conscientia que esserea equal a non-esser, nam le essente non pote devenir non-essente. Viver es eterne, ma nunquam le mesme. Le distinction inter homines e animales es philosophicamente impossibile; il es del toto impossibile separar le essente in esseres individual que entra in le existentia e exi ex illo. Solmente Toto es. On pote nominar lo le mundo o Deo, le nomine non importa.

Il es natural que le idea del ego-philosophia de esseres individual es antiquissime; le doctrina del infinite Micro corresponde necessarimente al doctrina del infinite Macro. *Leuksippo*, 5te seculo p.C., *Democrito*, e *Epicuro* opinava que il es le atomos in nos que pensa. Atomo significa: lo que es indivisibile. Naturalmente illes ignorava le actual elucidation

del chimia del structura del atomos, electrones circum un atomo nuclear a distantias relativemente multo grande e velocitates enorme; ma illes intueva que un homine consiste de trillions de particulas, e il esseva dunque facile presumer que iste cellulas elementari haberea conscientia, o insimul esserea base del conscientia human. Le mysteriose nos non ha ultrapassate; ubi un plaga es infligite al corpore, le globulos blanc se precipita pro occider le bacterios morbific; es isto conscientia? E iste globulos consiste de altere corpusculos. Un limite in iste direction es unimaginabile, como anque un limite in le direction opposite. Le verme in le terra ha un conscientia que percipe multo minus que le conscientia del homine, ma il ha nulle ration de pensar que le limite superior esserea attingite con le conscientia del homine; al contrario, il es plus verosimilante que il ha conscientias que percipe multo plus que nos lo face, e que nos es atomos de alique major. Nostre pensatas se move ab le inconcipibile puncto sin dimensiones, per tempore e spatium, a transverso eternitate e infinitate, ad in le mysterio de ubi illos veniva.

Non sempre ha existite homines, isto nos sape; le geologos nos dice que in tempore ancora plus remote il non habeva sur nostre globo lo que nos nomina vita organic. Ma viste que nostre conscientia non pote haber venite ex nihil, non esser neocreate, le conscientia debe haber su origine ultra, extra le vita sur iste terra. Nos non es alique isolate in

un parve insula in le oceano del mundo.

Le vita mental non es le mesme in le infante que in le adulto qui es le continuation del infante, non le mesme hodie que heri e deman. Il es quasi que nos sempre fugirea de nos ipse sin poter escappar. Ma que le ego se muta non vole dicer que illo deveni un altere, lo que esserea un impossibilitate, il significa solmente que le ego se move intra le dimensiones ubi toto se move, e extra le quales nihil veni. Le conscientia vive in le coherentia. On dice que le conscientia cessa, p.ex. si un homine dormi o mori; ma somno e morte es formas de vita, e vita non pote cognoscer discontinuation, nam allora illo non esserea vita. “Le conscientia es un stato que veni e va in le subjecto” (*Kroman*). Lo que nos nomina perdita de conscientia o inanimation es solmente expressiones de isto que le ego se move per dimensiones sensorial del quales illo postea non pote dar conto. Nos ha nulle altere explication de movimento que illo que illo es le modo in que le vita se manifesta pro nos, e vita non pote cessar sin dismentir se ipse.

On pote facer oxygeno e hydrogeno de aqua, ma isto que esseva le aqua continua exister, solmente ha occurrite lo que occorre quando le vita transforma un homine in terra. Un homine es procreate, ma lo que es in iste homine existeva previemente, le duo sexos non pote crear alicue, nam nihil es create ultra le un vice essente. Ha nascite carne e sanguin-

ne, como se produce aqua quando oxygeno e hydrogeno se copula; ma in le corpore non es plus de alique nove que in le aqua. Le coherentia, le constellation es nove, illo es ubique sempre nove. Le conscientia del homine es como su corpore e como toto altere un serie nunquam comenciate e nunquam interrupte de constellationes con le ambiente e con se ipse. Le vita non vive isolate, e conscientia es illo in virtute de que tote vita es; si on poteva poner fin a conscientia, on poterea simul facer fin a alique essente. Impossibile! Dunque le morte non es un cessation definitive, un fin; si illo esseva isto, homines e animales deberea haber poter de cessar le vita. Le mundo deberea haber poter de committer suicidio. Un medico pote anesthesiar un homine de sport que ille non percipe dolor plus ma lo passa dormiente, nam dolor, como toto altere, solmente existe per virtute de conscientia. Ille pote operar mal de maniera que le patiente mori, e le conscientia dispare sin retorno. Ma illo non pote annihilare alique, nam isto esserea un miraculo, le plus grande de omne miraculos imaginabile: extinguer alique de iste mundo. Nihil de lo que es, pote esser extinguite. “Le conscientia pertine a lo prime evidente per se ipse” (*Rasmus Nielsen*); nam le conscientia explica se ipse e omne altere essente. Ma illo non es analysabile. “Inconcepibile es le observation de se ipse del Esser” (*Fichte*). Le conscientia es un dogma. On pote dicer un multitude explicative de illo,

p.ex. que illo es “un forma de energia ultra le energia mechanic e chemic” (*Ostwald*); ma illo es e resta un mysterio. E le summa de conscientia in le mundo es pensabile solmente como sempre le mesme; conscientia dunque non pote morir.

Le philosophos qui dice que nos sape multo, debe finalmente admitter que nos es circumferite per mysterios de tote lateres. Le astronomos sape multo de gravitation, que tene insimul le globose toto sur le globos; ma illes ignora que cosa es gravitation. De electricitate e magnetismo nos cognosce le phenomenos; ma nos ignora que cosas es electricitate e magnetismo. “Il ha un mysterio” (*Spencer*).

E le mysteriose ha facite le philosophos entrar in poesia e theologia. On pote forsan asserer que tal speculationes es foras del dominio del si-nominate philosophia; ma illos es como tote altere speculationes manifestationes de nostre vita intellectual, e dunque ha ration de esser, le historia de philosophia abunda anque in poesia e religion. *Rasmus Nielsen* ha dicite: “Le parola es un signo, le ligamine inter le signo e le cosa designate es un imagination... imagination es indispensable pro le pensar... le imagination es le libertate infinite del conscientia”. Idem ha jam essite enunciate per *Gorgias*, morte 375 a.C.; ille e le si-nominate sophistas pensava que le essente e le pensate es differente cosas, que esser dunque es incognoscibile, e que cognition cetero non es

communicabile, nam le signo differe de lo designate. Nos pensa in parolas e imagines, per audito e vista, ma nos ha nulle garantia que le signo (parolas e imagines) corresponde exactemente a lo designate (le cosa). *Hegel* dice de iste difficultate que Nunc e Hic es como le Ego aliquo General, e que le individual es totalmente indicibile in le lingua. Le communication per parlar es in summa enigmatic, un specie de telepathia.

In le speculationes philosophic il ha bon loco pro le phantasia. Le grecos antique regardava le existentia como un obra de arte universal in que lo sol real es lo spiritual. *Thales*, morte 548 a.C. e nominate le patre del philosophia, doceva que le obra de arte es un union de forma e substantia; le forma es le base de omne esser, e in le essente le aqua es un parte principal. Alteres affirmava que le terra, le aere, o le foco es le essential. *Pythagoras*, qui viveva pauc post *Thales*, esseva mathematico e basava toto super le numeros que existeva ante le mundo; le puncto esseva equal a unitate, le linea equal a 2, le area equal a 3, le corpore equal a 4, e diverse figuras geometric correspondeva a terra, foco, aere, e aqua respectivamente; alcun numeros esseva sacre; il habeva 10 contrastos: limite e illimitate, impar e par, unitate e pluralitate, dextre e sinistre, masculin e feminin, reposante e movite, rectilinee e curve, luce e obscuritate, ben e mal, quadrato e rectangulo; ille habeva le idea del

harmonia del sphaeras, tonos que le corpores celeste deberea producer per lor viage circum un foco central; le anima esseva ligate al corpore per le venas, e ille credeva in transmigration del animas. *Zenon* es cognite como autor de un ethica nominate stoicismo, ex “stoa” grec: un portico ubi ille conveniva con su discipulos; illo esseva un specie de pantheismo, que teneva le foco pro essentia de substantia e fortia e educava le homines a negligentia de contratempore. Le multo posterior *Epicuro* faceva del placer le objecto del vita, ma ille non esseva, como le posteritate le inculpava, advocato del voluptates inferior. *Platon*, morte 347 a.C., pensava que le homine ha tres animas; le mundo del idea es le per se e in se essente e le unic que es objecto de saper; cosmo, le mundo, es un imagine de Deo e ipse Deo. *Aristotele*, morte 322 a.C., classava toto in substantia, forma, movimento, e scopo; ille sapeva que le terra es spheric, probabilemente un saper antiquissime, que ha facite un longe via ante esser autorisate; al quatro elementos ille addeva le ethere. Quasi contemporaneos del plus ancian philosophos grec es *Buddha* (Sakia Muni) e Confucio (Cung-Tse, Maestro Cung), qui generalmente es mentionate como le fundatores de religion de India e China, ma in cuje systemas mancava un deo. De illes proveni le fide tenace del Oriente in le anima e le transmigration del animas, sin ulle addition del mythologia complicate del Occidente que se confundeva in

le christianismo e plus tarde in le mohammedanismo. Propriamente Buddha e Confucio non esseva philosophos, illes esseva plus tosto moralistas como le circa cento annos postere *Socrates*, qui anque doceva del anima, le voce in nostre intrinsec, le monitor. Le plus ancian es le doctrina del anima a presso le egyptianos.

Christo esseva qua judeo monotheista; il pare que ille non ha habite ulle cognoscentia del cultura grec, ma ille ha plure plure punctos de similitia con *Socrates*; ambe duo esseva executate per le stato. Le prime consciente fundator de religion esseva Mohammed, morte 632, qui recognosceva Christo como su predecessor e amplificava le mythologia del christianismo. Deo es un, como Jehovah; le mohammedano dice: “Face le bono e jecta lo ad in le mar; si le pisces non lo vide, Allah lo vide”.

Post le grecos le antique Roma adoptava le speculationes philosophic, sin particular originalitate, e il ha un intervallo relativamente vacue usque le Patres del Ecclesia presenta le dogmas theologic que ab hic es parallel a les purmente philosophic. Del logos grec, le summe Ration, se face le Deo-homine, le Trinitate es declarate superior a intelligibilitate, le miraculo es le annihilation del pensar. *Martin Luther*, qui credeva al fin del mundo in le proprie vita sue, se opponeva decisamente a “seniora Ration” e al systema solar demonstrate per Copernico, le qual esseva condemnate

como contrastante al Scriptura Sacre anque per le ecclesia papal. Anno 1600 le philosopho *Giordano Bruno* moriva in le foco in Roma; ille doceva que le divinitate anima le universo, que Deo es in le cosas, anque in nos, e que le materia consiste de monades e atomos.

Le philosopho anglese *Francis Bacon*, morte 1626, teneva separatamente religion e pensar scientific. Le pauco posterior *Hobbes* scribeva: “Le mysterios del fide on debe inglutir integre, como pilulas salutar, ma amar; si on los mastica, illos es generalmente expectorate”. A iste philosophos del si-nominate empirismo pertine anque le anglese *Hume*, morte 1776, qui se profundeava in speculationes super le causalitate; effecto esseva secundo su aviso differente de causa, e le transition nos non comprende, ma le connexion inter illos ille ascribeva al consuetude, que in su vice da le fide; il existe nulle veritate, solmente probabilitate.

Inter le materialistas es contate le philosophos francese del XVIIIve seculo *Diderot* e *Holbach*. Secundo lor exposition le homine es un machina, materia e movimento; il ha nulle libertate o immortalitate; le natura mantene sin scopo se ipse, illo es fatalista – le moral es instincto de conversation, le virtute es le arte de facer se ipse felice per le felicitate de alteros; e Deo es un imagination.

Inter le idealistas es contate le francese *Descartes*, latinisate: *Cartesius*, morte 1650. Ille formulava le theorema: Cogi-

to, ergo sum (io pensa, ergo io es); il ha nulle causas final, ma Deo es le originator del cosas; equalmente le movimento se origina de Deo, e le summa del movimento in le natura es sempre constante; anima e corpore es empiric; le animal ha nulle anima – un idea que ancora hodie es multo diffuse in paisas catholic – “illo crita como sona un chorda toccate”.

Le germano *Spinoza*, morte 1677, es pantheista; Deo es in toto; il ha nulle libere arbitrio e nulle casualitate o eventualitate. *Leibniz*, morte 1716, explicava le substantia como esserea individual, monades habente active fortia spiritual; le materia es solmente un apparentia appoiate con rationes; anima e corpore es inseparabile, ergo il ha nulle procreation o morte, illos es solmente un aggrandimento e un diminution; le personalitate es create per Deo e immortal; toto es arrangiate in le melior modo in le melior mundo possibile.

27

Al idealistas critic pertine *Immanuel Kant*, morte 1804. Ille face del tempore e spatio alique independente del experientia, alique a priori, illos non ha validitate pro “das Ding an sich”², illos non es le cosas, ma es formas subjective, nam “das Ding an sich” es sin tempore e spatio; le intellecto es in su pensar ligate a lo que ille nomina le quatro categorias: causalitate, dimension, realitate, e casualitate; il ha nulle

² Le cosa in se

theologia rational, Deo es ni provabile ni refutabile, ma Kant tamen arriva al fide in Deo e immortalitate; le deber de haber un religion es un deber verso nos ipse, non verso Deo; nos es guidate per “le imperativo categoric”, un interior voce imperative; nos ha un intelligentia intuitive – in nostre tempore le doctrina de intuition e immediatessa de *Henri Bergson* – e le finalismo es le principio a priori de nostre pensar. Le contemporaneo de Kant, *Jacobi*, pensava que le perception es un prodigio, e que Deo non pote esser objecto de saper, nam in tal caso ille non esserea Deo.

Finalmente nos mentiona *Hegel*, morte 1831, pro qui le mission del natura esseva disparer, nam illo existe solmente como un forma de existentia false del homine; le mundo es panlogismo, le real es finalitate, ration, le ration es real, fide e saper coincide, le ideal es attingite in le mundo, non le ideales del individuo, ma “alles was ist, ist vernünftig”³.

Iste citationes breve e sparse monstra que le speculationes sempre se ha tractate del mesme cosas, e que le resultados ha essite parve e dogmatic. On ha formate certe veritates universal, p.ex. le doctrina del substantia del materia e fortia: “Nihil es perdite, nihil es create” (le jam mentionate chimista *Lavoisier*, executate 1794 durante le revolution francese); ma quando on olim demandava a professor Höff-

³ Toto que existe es sage

ding an il ha un vita post le morte, ille respondeva: “Isto se monstrara”. *Georg Brandes* scribeva in un polemica: “Si Höffding non esseva professor de philosophia, io dicerea que Höffding non se intende a philosophia”. Ma ille conclude un de su articulos con le sequente parolas: “Nos sape nihil, absolutamente nihil”. Dunque le differentia inter iste duo philosophos pare exigue, e plus secur de lor proprie subsistentia le philosophos dunque non es. Uno se imagina de poter provar le existentia de Deo, un altero de poter provar le inexistentia de Deo, e un tertio de poter provar que Deo pote esser ni provate ni refutate. Professor *Rasmus Nielsen* diceva: “ex nihil se face nihil; partir de nihil es impie, in tanto que il es partir del dubita, in loco de partir del fide”. Ille esseva un pauc plus positive que Höffding e Brandes. Ma si il non ha concordia mesmo super le pauc cosas a que le philosophos da responsas. Hic es ver le parolas de *Søren Kierkegaard*: “Le subjectivitate es le veritate”. Le veritate non es un ma mille, il es le experientia e pensar personal que es decisive. Kierkegaard dice: “Que bon e vitalisante il ha in itero repeter un theorema, como p.ex. le terra es spheric, si illo es sin senso pro te? Il es alora completamente sin importantia an le theorema objectivamente es bastante ver; le subjectivitate, le intimitate, es lo que importa, e pro isto il es melior precar un idolo, si isto occorre in spirito e in veritate, que le ver Deo, si le corde non es implicate”. Il es in le

spirito de Kierkegaard quando on conta que un homine olim rideva de un idolo african, ma esseva prevenite: “Non ride, forsan il es justemente le unic ver deo”.

Le experientia es differente o es pensate differente. Lo que on vide depende del oculos que vide; le millenari doctrina de spiritos, le spiritismo, veni in nostre tempore con le mesme phenomenos antiquissime, per algunos nominate convincente, per alteros insignificante. Ubi un humano es clarividente, le altere vide nihil; ubi uno crede, le altere es incredule. Le veritate non es un sol que splende, ma plus tosto un foreste que nos non pote vider a causa del arbores. *Taine* dice: “Le mundo circum nos es un foco de artificio in un cerebro”. E Socrates se declarava ignorante. Mesmo in bagatellas le perceptiones es profundamente differente. Assi Georg Brandes ha dicite: “Idealismo e optimismo, duo qualitates dubitabile”; ma le plus cognite *Bernard Shaw* scribeva olim: “Le idealista es un bestia plus periculose que le philisteo, exactemente como un homine es un bestia plus periculose que un ove”. Le uno trova dunque le opinion del altero super le idealismo ovin, effeminate, e philistee.

Il dunque non es sorprendente que le philosophos non ha potite convenir del teleologia. Illes ha al contrario formulate qualque leges de natura: re gravitate e attraction, re velocitate de cadita, re le propagation de impulsos, re inertia, re le subsistentia del fortia, etc. Ma iste si-nominate leges

es como jam mentionate solmente expressiones de qualitates del natura, il non es le natura que se conforma al leges, ma inversemente. Le mundo es su proprie legislator, e isto es le causa de su finalitate. Quanto perfecte iste finalitate es non es definibile, ma nos pote dicer que illo es infinite, nam alique finite es inimaginabile. Si il ha finalitate, le scopo debe esser infinite, e le vita attingera sempre plus grande perfection. Perfection absolute es inimaginabile, nam illo significarea un fin definitive. Le parola perfection es in iste connexion non-philosophic, le perfecto existe solmente como un concepto que constitue le contrasto del imperfecto e anque nihil es in se imperfecte. Perfection e imperfection consisterea in le cessation de omne contrastos, il deberea significar un mundo completamente novelle, que non esserea percipite in le mesme modo como ante, ma un mundo novelle es inimaginabile. Le mundo existente es dunque ni perfecte ni imperfecte.

31

Que obtene on dunque per philosophia? Nam se sape non multo del fundamento de nostre saper. No, ma nos parti del presupposition que le fundamento es solide, nos ha a partir de isto; nos debe poner nostre saper como su proprie fundamento, e nos ha dunque un contentamento in approfundar iste saper. “Wer auf sich selber ruht, steht

gut”⁴ (Goethe). Pensar es como respirar; illo es conversation de se ipse.

Non omne pensar visa a saper scientific; nos pensa anque pro venir a saper que facer. Assi nos entra in ethica, moral, e le philosophia per iste via conduce a nove possibilitates de formar se un conception del vita.

Multe gente dispone lor moral de maniera que illo les importuna le minus possibile; alteros va al extremo opposite, illes face lor moral de maniera que illo les importuna le plus possibile. E inter iste duo, le moralmente cargate in modo legier e le moralmente supercargate, se trova omne nuances. Le vita ignora le uniforme: “Le natura se varia sin fin, e on non debe essayar de uniformar lo que illo ha facite tanto differente” (Voltaire). In nostre tempore *Bernard Shaw* ha facite allusion a le mesme: “Memora que tu moral es solmente tu vestimentos, e non qualifica altere humanos de immoral proque illes porta altere vestimentos”. Le mundo se move, e anque le moral per consequentia se move. Il ha nulle moral final; ni il ha un societate final, ma “le societate es moral pro ille qui profita de illo” (Anatole France). Le centro de gravitate del moral public se move como le axe del terra se move e es dirigite verso differente punctos in le spatio celeste; illo se move anque in le individuo. On dun-

⁴ Qui reposa in se, sta ben

que non pote formular un conception del vita pro totos. On debe abandonar le veritate universal anque hic e se tener a le subjective. On non pote trovar lo que es le significato del vita de se ipse; ma on pote trovar le significato de su proprie vita. Ultra isto le moral non passa.

Multe philosophos non ha comprehendite que on, toto considerate, es philosopho solmente pro se ipse; illes lo ha volite esser anque pro le alteros. E illes ha dunque formulate primemente un moral familial, postea un moral public, e al fin un moral universal. Ma isto es legislation. Le plus antique philosophos esseva legislatores, e lor amor a systemas de moral es explicabile. Ancora in nostre tempore philosophos como *Kant* e *Hegel* ha formulate le stato como le ideal del moral; le pensar del humanos debe esser uniforme, militarisate. Ma il ha anque advocatos del restar apud le individuo; *Max Stirner* dice: “Le stato non me lassa obtener mi valor e existe solmente per mi manco de valor... Le stato non pote tolerar que le humanos ha relationes directe inter se... Proque le stato lassa toto al sollicitantes, illo debe entrar in conflicto con totos viste que totos ha directo a sollicitar... Sub le stato il non es le personas qui compete, solmente le medios... Le stato non crede le individuo e non ha confidentia in ille e se placia assi super le base del mentita con ille; illo me crede solmente si illo se ha convincite del veritate de mi diction, a que illo sovente non ha altere med-

io que le juramento, illo conta que nos non nos inimica con Deo per un perjurio; le stato time anque le mentita officiose e dunque non lassa le accusato prestar juramento.” *Bestiat* scribeva a quasi le mesme tempore: “Le stato es le grande imagination per le qual omne homines se effortia de viver al expensa de omne homines.” Le plus forte se pronuncia *Friederich Nietzsche*: “Stato es nominate le plus frigide de omne monstros. Frigidemente illo menti, e isto es le mentita que repta ex su bucca: “Io, le stato, es le populo”. Quecun- que illo dice, illo menti, e quecun- que illo possede, illo ha furate... “Sur le terra io es le plus grande, io es le digito ordinator de Deo”, assi le monstro vocifera... Stato io lo nomina ubi totos es bibitores de veneno, personas bon e personas mal, ubi le lente suicidio de totos es nominate vita... Totos es malade e langue a causa de opiniones public... Seque vostre proprie vias!”

Si le moral public es intensificate, illo resulta in religion universal, in regulas presentate como valide ubique e pro totos; le autoritate del stato deveni le autoritate de Deo. Si on reage in direction opposite, on finira in le egoismo, e le felicitate dunque consiste in esser in harmonia con se ipse. Le egoismo es le manifestation natural del ego, ma interesse personal innate es balanciate con disinteresse personal. E autonomia interior exempta un homine de lassar se governar per alteros. Il es melior esser sin moral public que viver

conforme a un tal pro timor de punction hic o post le morte; qui es bon solmente proque ille ha pavor, es in effecto immoral. “Le bon humano ni obedi ni commanda” (Shelley). Ma il es utile esser bon, e de isto nasce le solidaritate inter le humanos. Le Patre del Ecclesia Augustino, le mesme qui diceva que possession es furto, formulava iste moral: “Ama tu proximo e face pois lo que tu vole”. Le libertate personal es limitate per le reguardo al proximo, e faciente mal verso alteros, on cetero face mal verso se ipse. Egoismo dunque non es sin relation con le societate, le qual de plus es basate super le individuos, illo es un forma del instincto de conservation, como lo es le amor del proximo. Cata uno es le artifice del proprie fortuna, ma isto es facibile solmente per prender in consideration le fortuna de alteros, nam nemo es felice si non in ambientes felice. *Montaigne* diceva: “Le alteros es sempre alterubi, io circula in me ipse”. Si, ma nos circula insimul, le mesme fortia mysteriose que liga insimul le globos, liga insimul le humanos. Nos vive in un nebulositate ex le qual mundos impreviste aliquando apparera. “On debe ancora haber chaos in se pro poter facer nascer un stella dansante” (Nietzsche).

A lo que nos sape, le scientia, e lo que nos debe facer, le moral, se adde lo que nos pote sperar, le imagination, o como *Kant* prefera nominar lo: le religion. Alcun philosophos rejecta iste tertie direction. *Diderot* diceva: “Io va in

un foreste obscur e ha con me solmente un parve lampa a facer lumine pro me; allora veni a me un homine qui dice: “Car amico, extingue tu lumine a fin de melio trovar le cammino!” Iste homine es un theologo”. Ma contra le imagine de Diderot on pote objectar: primo, le theologo non demanda que on debe extinguer le debile lumine del intellecto, ille dice solmente que illo non suffice; secundo, le imagination es un forma de pensar coordinate con le intellecto, propriemente un forma del intellecto; e finalmente nos non pote privar nos del imagination. “Le humano es un ceco soniante del vista” (Krapotkin). “Das Ende aller Philosophie ist, dass wir glauben müssen”⁵ (Goethe). Omne religion es ver. O como *Bernard Shaw* lo ha exprimite: “Il ha solmente un religion, ma illo existe in cento versiones”.

Le guerra contra le sentimento religiose se declarava quando le religion ab esser un affaire personal esseva transformate in un affaire del stato. Multe philosophos es estranie al ecclesias official, ma se exprime a vices tanto plen de imagination que on pote dicer de illes: “Tu ha plumate un penna de un ala de angelo pro scriber con illo: Il ha nulle celo”. Un suspiro religiose se audi ex le parolas de *Voltaire*: “Que es io? Ubi es io? Ad ubi vade io, e ab ubi veni io?” Le

⁵ Le fin de tote philosophia es que nos omnes debe creder

pensator libere Voltaire non esseva atheista: “Como, le mundo es visibile, e Deo deberea esser occulte?” diceva ille. Un philosopho completamente religiose, *James*, ha declarate que “nostre saper es un gutta, nostre ignorantia un mar”. Le distantia inter le philosophos non es tanto grande como generalmente supposite.

Ubi il se tracta de saper, de moral, e de imagination, le hereditari es de importantia. Nostre pensar depende in omne campos de nostre connexion con le passato, e probabilemente anque de nostre connexion con le futuro. “Le humanitate consiste sempre de plus de mortos que de viventes” (Auguste Comte); quante viventes non nate il ha al altere latere e que illes significa nos non sape. “Parlar con un homine es disputar con tote su ancestres e traciari tote su educatores” (Johannes Holbeck). “Certo mi via passava per cento partos, per cento cunas e dolores de parto; multe adeos io faceva, io cognosce si ben le ultime horas que rumpe le corde” (Nietzsche). “Toto que nos cognosce de nostre vita es jam morte, tote nostre horas, a partir del sino del matre usque a nos retorna a nostre progenitrice, le terra, es partes de nostre dies de morte. Anque iste hora es un de illos, e item illos que sequera. Nam nos mori omne die” (Bacon). “Ma” – dice Grundtvig e religiose- e philosophicamente juste – “omne hora que esseva, es perpetue”.

“Nos es sub influentia de racia, ambiente, e momento”

(Sainte-Beuve). Ma le momento existe solmente como un puncto imaginari sin dimensiones in alternation perpetue, e racia es ambiente e momentos disparite. In loco de illo on pote simplemente dicer que nos es sub influentia del tempore. Il es nos de qui es scribite: Mille annos es como un die, e un die como mille annos. Sia que on crede que le humano es “un simia oriental del gruppo de orangutanes”, sia que on crede in un abysmo inter humanos e animales, inter vita organic e inorganic, on non pote isolar se como alicque un vice comenciate e plus tarde cessate. “Omne humano es un capital lentemente colligite per le labor de millennios”.

Nostre globo esseva olim un calente pecia distaccate del sol; ma como vita e conscientia ha nascite sur iste terra, an illos esseva in le foco o multo plus tarde es apportate a hic ab altere corpores celeste, non pote esser constatate. Scientistas, in particular *Darwin*, nos ha inseniate que le genere human es vetuste e se ha developpate ab un stato multo primitive ad un vita mental sempre plus alte; nostre concatenation con le altere esseres organic e inorganic, ha essite demonstrate, equalmente le concatenation de nostre globo con le altere corpores celeste. E sia que le mundo es un causalitate, sia que illo es un libere concatenation, nos non pote rumper le causalitate o concatenation, in tal caso nos deberea passar ad in un altere mundo, ma “le mundo ha

essite imprimite solmente in un exemplar” (H. Poincaré). E in fin, sia que le humano es spirito, materia, o ambe partes, nos non pote poner fin alicubi, non plus que nos alicubi pote comenciar un ainea. De isto se infere que scientia, ethica, e religion in se es alique hereditari, alique manante, e on nunquam pote unicamente blasmar le individuo de paralogismos. Isto non vole dicer que nos es sin responsabilitate; ma le responsabilitate es como toto altere manante. Le justification del responsabilitate es que le vita ha un obligation verso se ipse, e un avantage de complir iste obligation.

Le philosophos se divide hic in optimistas, qui trova senso in le vita, pessimistas, qui lo trova sin senso, e le stoicos, qui trova le toto indifferente. On arriva a un de iste conceptiones de vita secundo le dogma de que on parti. Si le mundo visibile es concipite como un semblantia, un fiction, on deveni optimista; si il al contrario es le visibile que es facite le real, toto se presenta como guerra, on deveni pessimista, “omne existentia es infortuna” (Schopenhauer); si le humano es solmente un capitolo del historia del chimia, “vicio e virtute productos como sucro e vitriolo” (Taine), on deveni stoico, spectator arrogante. Le philosophos del religion prende un via median inter optimismo e pessimismo; illes divide le vita in duo partes, le prime plen de mal, le secunde de beatitude. Ma durante que p.ex. le

buddhismo equalisa totos ante lo que pro illo es le supreme perfection, nirvana, le annihilation, le christianismo inclina al plus sinistre forma de pessimismo per facer le majoritate del homines expectar le supreme imperfection: le punishment, le damnation. On destrue le valores per predicar le manco de valor del vita (Hegel). Nihil de lo que existe, pote tamen esser sin valor. Le anglese *Pope* opinava que toto es bon, il ha nulle males, o si il ha tales, illos face partes de un insimul que es bon. *Voltaire* diceva: “Crede me, anque le error es utile”; le error se trova in effecto in le via del veritate e nos adjuta a trovar iste via. “Si tu claude tu porta pro omne errores, le veritate es impedita de entrar” (Tagore). “Le dolor pertine como le voluptate al fortias de prime ordine que sustene le specie; si non, illo pridem perirea” (Nietzsche). “Mesmo nostre passiones pote devenir un fonte de progresso; il se tracta solmente de cognoscer los e applicar los correctemente... Nostre passiones es un bussola sempre functionante... Le suffrentias es debite al facto que le passiones es contrariate... Le ver prudentia consiste in ceder a su inclinationes” (Fourier).

Ni in le un ni in le altere campo del philosophia pote esser formulate un systema commun a omnes. Cata philosopho parti de: io es; isto implica: io non es un altere. Omne questiones philosophic se adressa al individuo; del pensar resulta que on debe basar le vita sur se ipse.

Ma post que il non ha duo humanos qui es identic, il non es certe que le humanos es de valor differente. Ubi toto es coherentia, nihil es dispensabile; isto implica que toto es equalmente indispensabile. Il non ha un humano qui sempre es le mesme, le infante philosopha como un infante, le vetulo como un vetulo, e in le stadios intermediari il ha innumerabile transitiones. Ma le humano conserva in omne stadios le sol valor que philosophicamente existe, illo de impler su loco. “In munda non datur casus, fatum, saltus, vacuum” se dice in le antique latino: In le mundo non existe casualitate, fato, salto, vacuo; ma tote isto existerea si solamente un sol parte esseva absente. Assi un philosophia pote esser basate sur le ego. Justemente proque iste philosophia cambia, le vita pote esser basate sur illo; e ben que illo cambia, illo pote esser fundate sur certe veritates immutabile, inter le quales le primari es isto: Io ha valor.

41

Esser un anello indispensabile in un catena es facer corpore con tote le catena; le coherentia inter le ego e le mundo es explicabile solmente per le parola: indispensabilitate, per le qual es dicite que le coherentia es del character le plus intime. Illo es mysteriose, ma illo non pote esser plus profunde; si un elemento es indispensabile, illo debe haber existite sempre e continuar exister sempre. Plus grande valor non es imaginabile pro un humano.

Tamen le philosophia del humanos non pote esser presu-

mite como le sol. Un formica ha un cerebro construite plus ingeniosamente que le nostre, un formica pensa; isto es al minus le comenciamento de philosophar. E nos cognosce nullemente le formas de vita que se trova extra nostre globo, vero nos mesmo non cognosce los que se trova hic. Il ha esseres que nos es incapace de perciper; lo que vive in le infinite micro es pro nos tanto enigmatic como lo que vive in le infinite macro. Ma per le coherentia nos ha connexion a ambe lateres, nos es ipse in le atomos e in le nebulosas, tote le mundo es capite in un conscientia. Le philosophos del religion lo exprime assi: Deo es le mundo, e Deo es in nos.

Le corpore pote esser regardate como forma, le conscientia como ente. Si nos fracassa un vitro, nos sole dicer: Illo nunquam deveni un vitro plus. Exactemente como nos dice de un moribundo: Ille nunquam deveni un homine plus. Il es le forma que cessa; illo ha suffrite cambios anterior, un fragmento rumpite del vitro, un anno del vita del homine, ma nunc le forma cessa definitivamente in tanto que il non ha un vitro plus, ni un homine plus. Si le forma del vitro es rumpite, le vitro cessa esser vitro, nam illo pote a pena esser imagineate como ente, conscientia de se ipse; si le forma del homine es rumpite, resta le ente del homine, que non solamente es conscientia in alteres de iste homine, ma que es conscientia in ille ipse de se ipse, e iste conscientia ha nun-

quam essite attachate al mesme forma, al mesme corpore, ma a un corpore continuemente transformate, in le qual illo ha entrate, nos non sape de ubi, e del qual illo pote partir, nos non sape ad ubi. Le corpore consiste de atomos que prendeva parte in formar demora del conscientia; iste atomos non dispare con le forma del corpore, ma face parte de un nove coherentia. Ni le elementos del conscientia pote disparer, ma debe equalmente facer partes de un nove coherentia. Le philosophia tamen non cognosce ulle analyse chemic del conscientia e dunque non pote pronunciar se super le existentia continue del spirito, assi como super le del materia. Quando un homine mori, le perception in le forma que nos cognosce cessa, le pensar deveni sin demora, le “anima” parti, le currentes electric e magnetic dispare ad in un altere loco, le calor parti; ma toto remane in le existentia; e in le corpore quitate de tante multo continua un vita pullulante como ante, como es ver que putrefaction es un enorme displicamento de vita, de fortia, de voler. Ma il ha in le vicissitudes qualcosa que nos non comprende; pensante a illo que esseva conscientia, nos sole dicer: le morto dormi; ma somno es continuemente vita e pote in plus resultar in evelia. Si nos adde: le morto dormi le somno eterne, nos debe considerar que nulle stato definite es eterne, anque non somno, ma toto es currente. Le morte es in le currente. Le antique scripturas del judeos dice de lor Jehovah: “E

Deo regardava toto que ille habeva create, e vide: le morte es bon”. Nemo sape plus re le morte; lo que on crede de illo es un altere cosa. Si le morte non esseva, le reproduction facerea le terra inhabitabile. Nos pote nullemente imaginar nos qualcosa exister sin le adjuta del morte. Le tempore mori omne die, isto es su modo de viver deman.

Justemente proque le chimia ignora le si-nominate campo mental, nos ha a demandar succurso del forma de pensar nominate imagination, allora on pote imaginar se que le conscientia consiste de atomos de conscientia e per illos esser qualcosa existente independentemente. Nos parla de substantia inorganic, a que es attribuite nulle conscientia; nostre corpore es un composition chemic de substantias inorganic, nitrogeno, acido carbonic, oxygeno, hydrogeno, ferro, etc., e le plus importante funciones del corpore se effectua inconscientemente, assi como metabolismo e crescimento, respiration e pulsation del corde. Ma al mesme tempore que mi ego include le funciones del corpore, le ego se extende multo ultra me ipse; e si tote le mundo es capite in mi conscientia, deberea tunc iste conscientia esser indissolubilmente ligate al parve variabile cumulo de atomos que constitue mi corpore? Ma si on ha le idea que un vitro que es fracassate e un humano qui mori es phenomenos absolutamente equal, tunc on debe per consequente anque haber le idea que illos ha absolutamente mesme

continuation, o si on vole, mesme fin. Philosophicamente non existe ulle cosa que es final, e on debe ergo dicer que le organic e le inorganic ambe duo es vita; il ha solmente vita, non-vita es inexistente.

E le vita es ubique unitate. Si nos lo dissolve un causa e effecto, tunc causa e effecto es un, illos es coherentia transferite in tempore. Le phenomenos esserea simultanee si nos poteva abstraher nos del conceptos del dimensiones heri, hodie, e deman. Le vita es ubique coherentia, nihil es isolate, e nihil es cessation final. Proque le summa de vita sempre debe esser le mesme, nam nihil es create e nihil dispare ex le mundo, le morte pro iste ration sol non pote esser cessation de vita. Morte non pote rumper le coherentia, ma assi illo facerea si illo esseva como humanos in general lo concipe: cessation de vita. Il ha solmente vita: le mesme quanto de vita; un cambiamento de isto necessitarea un miraculo, e naturalmente le phantasia ha libertate de creder a miraculos. Simplemente dicite, se effectua per le morte isto que un conscientia descende in transito e forsan completamente quita lo in que illo se moveva ante: tempore e spatio. Extra le mundo, le sser, illo non pote venir, ma in le esser il ha probabilemente mundos de que nos non ha conscientia ante que nos ipse venira ibi.

Multe parve animales pote per via de experimento o spontaneemente finder se in duo, e le findite continua viver

como duo animales. Ergo conscientia es divisibile. Le mesme se effectua quando animales e humanos prolifica; se produce duo o plus conscientias, ubi ante esseva solmente un. Isto indica que le conscientia es alique essente in coherentia. Ben que le vita mental es in le fundo inexplicabile, nos pote dicer que conscientia es le coherentia del ego con le resto del mundo. Memorar, facer experientias, sperar es phenomenos coerente, e proque le coherentia non pote esser rumpite, viste que isto crearea non-vita, le qual es unimaginabile, le phenomenos mental debe sempre continuar. Le morte non pote poner limites a spirito, non plus que illo lo pote a materia; lo que se effectua per le morte es isto que le conscientia passa a altere sensationes de dimensiones, del quales nos non previeamente ha potite formar nos un imagine. Ma le imaginationes del vita de se ipse non pote esser exhauste con le imaginationes human, isto esserea improbable como si illos esserea exhauste con le imaginationes del animales o les del plantas. Ubi se trova le limite del conscientia, e an il, toto considerate, ha un limite, nos non pote demonstrar; ma viste que toto es per virtute de conscientia, il debe haber conscientia ubicunque il ha qualcosa. Que conscientia ubique deberea esser limitate al dimensiones ubi illo se move in nos, es impossibile pro le ration que allora conscientia deberea esser qualcosa limitate, qualcosa static; ma nihil es limitate e static. Post le morte le

elementos del conscientia ha perspectivas como les del corpore, le vita non pone fin. De plus le conscientia ha anque ante le morte passate per enorme cambios; nos ignora de ubi illo ha venite e ad ubi illo va. Viste que nihil es create e nihil peri, nos sape del altere parte que le conscientia que es in le corpore debe haber preexistite, e que le conscientia que esseva in le corpore debe postexister. In le morte le mesme accide a conscientia como a materia; ambe duo continua a mover se intra le dimensiones de omne vita, cognite e incognite. Le conditiones de conscientia varia sempre, ma cessa nunquam. Pre-nascentia e post-morte es probabilemente altere sensationes de dimensiones, e in le vita intermediari, le vita human, le conscientia passa per un serie de imaginationes que in le feto, que ancora percipe ni in tempore ni in spatio, es altere que in le individuo adulte, qui sovente in le vetulesa perde un o plus de su imaginationes anterior, a causa de que nos ha le expression: cader in infantia.

Conscientia dunque se move intra tres quadros: pre-nascentia, tempore e spatio, post-morte. Inter iste tres nos cognosce solmente le medie, a que nos pertine e per corpore e per conscientia; ma nos ha connexion con le duo alteres, a que nos pertine per le conscientia insimul con un altere corpore incognite pro nos, o per le conscientia sol, que dunque debe existir in un modo incognite pro nos. Sin

combination con materia le conscientia pote esser solmente si omne esser es spirito. Si omne esser es materia, spirito pote absolutamente non esser, e le question del conscientia deveni completamente superflue; mesmo in tempore e spatium il ha in tal caso nulle conscientia del qual preoccupar se. E si on finalmente dice le tertie cosa imaginabile, que omne materia in mesme tempore es conscientia o omne conscientia in mesme tempore materia, allora le conscientia existe in iste casos anque durante pre-nascentia e post-morte. Illo dunque existe in omne casos imaginabile. Ma an nostre conscientia in le prime e tertie stadio vive intra le mesme quadros que in le secunde stadio, isto nos ignora. Pote conscientia viver extra le dimensiones de tempore e spatium? Es tempore e spatium aliquo essente independente, existente independente de nos, o es illos dependente de nos? Ni isto nos sape. Nos es dependente de tempore e spatium; ma an tempore e spatium es le esser o nos es le esser, o an nos e tempore e spatium es le mesme esser, nos non lo sape.

Finalmente il ha le possibilitate que nos es aliquo altere que conscientia private, que vita es aliquo fluente a transverso de nos, que le singule non existe, ma le toto (monismo). “Nihil es le mie, ni mesmo io ipse”. Corpore e anima es duo lateres del mesme mundo, como le lateres exterior e interior del circulo, toto es simul corpore e anima (Fechner).

In nostre dies *Einstein* ha formulate un theoria basate sur un imagine simile: le mundo es un sphaera quadridimensional sur cuje superficie exterior e superficie interior toto es e finite e infinite; sur iste duo superficies tempore e spatio curre como le mesme movimento illimitate in un universo limitate; le tempore es “ronde”, le spatio es ronde. *Newton* pensava que spatio non depende de materia, e ille presentava un mundo global finite in un universo infinite; *Einstein* asserere que non existe spatio sin materia, e pro ille le mundo global e le universo dunque es identic. Per computationes del velocitate e direction del radios de luce ille trovava que illos ha substantia e es influentiate per le gravitation, a causa de que illos curre in lineas legiermente curve; le velocitate de 300.000 kilometros le secunda ille pone como le limite de omne velocitate – an non le velocitate del pensar es ancora plus grande, an un “limite” existe? – e le luce que pone 1 secunda pro venir ab le terra ad le luna, 8 minutas ad le sol, 30.000 annos pro percurrer le via lactee, alora ponerea 900 milliones de annos-luce pro mover se circum le universo.

Le theoria del relativitate es vetere, ma illo es refundate per *Einstein*. Jam le philosophos grec asserere que un puncto sol sin extension sempre es in reposo, movimento appare si tosto que on se imagina duo punctos, e omne movimento es relative al observator. *Henri Poincaré* ha presentate le

hypothese que omne distantias subitementamente esserea 1.000 vices plus grande; a nostre evelia in iste nove dimensiones nos nullemente remarcarea le alteration, proque relative-mente toto esserea pro nostre perception como ante. Einstein ha per experimentos trovate que corpores se contrahe a velocitates grandissime, de maniera que le spatium deveni relative; e le relativitate del tempore se monstra per isto que illo es plus breve pro illo qui se move que pro un observator extra le movimento o exprimate in un exemplo facile a comprender: pro ille qui sede in un traino lanceate con velocitate phantastic le tempore inter duo stationes ha passate plus rapidemente que pro ille qui sta foras in le terreno e mesura le velocitate pro le mesme distantia. Anque gravitate cambia a grande velocitates. Le sol constante es lo que Einstein in su computationes mathematic nomina le intervallo. Le distantia in tempore e le distantia in spatium inter duo evenimentos consecutive augmenta o diminue secundo que le velocitate in tempore e spatium del observator diminue o augmenta; le sol realitate es le “intervallo” mathematic inter le evenimentos. Extra le intervallo existe forsan aliquo, ma non aliquo que nos pote recognoscer. Su formulation de isto, su equationes cinetic etc. es cosas inintelligibile pro non-mathematicos. Pro le pensar philosophic le debile in su systema pare esser le limitation del universo, que ille conserva le eternitate del tempore, ma cancella le

imagination del infinitate del spatio. Le astronomo francese *Charles Nordmann* ha probate remediar a isto per lassar le conception del mundo de Einstein esser valide partialmente e formar un hypothese de que extra nostre mundo il ha altere universos, ab le quales nos es e sempre essera “isolate opticamente”. Nostre systema de globos es como un enorme bulla de sapon circumferite de altere bullas de sapon eternemente invisibile pro nos; un oceano de ethere impenetrabile nos separa de illos.

Philosophia es construction intellectual, e il non es facile dicer que cosas essera demolite o reconstruite. On construe secundo calculos del probabilitate; si illos prende un forma fixe, nos los denomina credentia, si illos es minus fixe, nos los denomina phantasia o mystica, e le plus firma formas porta le nomine de scientia. Ma cata philosopho vive in su proprie casa; ecce un de illos, parve e modeste:

51

– Toto es movimento in le qual forma es alicque nunquam essente, entitate alicque sempre essente.

– Conscientia es entitate, esser.

– Le pensar es le perception del conscientia del esser, del mundo; illo es ligate a contrastos: alicque – nihil, vita – morte, etc.; illo se move in le imaginationes de tempore, longor, largor, cosas, spatio, infinitate e eternitate; illo es libere e volitive intra iste limitationes; illo existe per su objecto, e su objecto existe per illo.

- Le ego es le coherentia in pensatas e ha le valor del indispensabilitate.
- Le vita es lo que le ego constata.
- Moral: Ama le vita, e face pois lo que tu vole.
- Qui es allora philosopho? Cata uno qui reflecte super se ipse. Ma il ha innegabilemente differentia in le philosophar de gente, excepte a presso de illes pro qui illo es le pur nonsenso, proque illes nunquam reflecte a fundo super se ipse. Le alteres perveni sovente a un resultato, un conception del vita; ma il ha milles de conceptions del vita e assi il debe esser. *Kaalund* declara:

Pro me le vita non deveniva un misere parodia,
pro me illo deveniva un vigorose schola;
io senti a transverso le lucta un eterne harmonia,
ab le pulvere usque al extreme soles.

Isto es le conception optimista. Le pessimista nos trova in
le verso melancholic de *Jonas Lie*:

Meraviliate io sede hic
sur le stricte scolio del terra
inter le altere aves,
ascoltante omnes un pauc,
multe sturnos canta hic

e multe ulucos ulula;
illos zela como omnisciente,
ma nemo me ha dicite
proque nos omnes ha hic venite,
nos povre, povre aves.

Le luce e le obscuritate, le die e le nocte pertine ambe duo al vita e nos non pote esser private del vita. Illo ha valor, illo es nostre indispensabilitate, illo es veritate. Ma “le veritate nos nunquam ha vidite nude”, dice le poeta; o como philosophos lo exprime: le veritate es relative.